

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۳/۱

طراحی محله مسکونی با رویکرد ارتقاء احساس امنیت.

(نمونه موردی محله آبکوه شهر مشهد)

محمد رضا مبهوت^۱، افسانه ابرادی^۲.

۱- استادیار گروه معماری و شهرسازی موسسه آموزش عالی خاوران و عضو هیات علمی موسسه آموزش عالی خاوران

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشگاه اقبال لاهوری

چکیده

امروزه در جامعه ما که مراحل سریع شهرنشینی را می گذراند مقوله بحث برانگیز، بحرانی و تاکنون وانهاده شهری پدیده بافت فرسوده شهری است که نشانی آشکار به بحث عدالت اجتماعی است. در این میان تعریفی عام و فراگیر با عنوان نوسازی را می توان به عنوان هر نوع دخالتی که به تغییر در نظم فضایی گذشته تاکنون منجر می شود معرفی کرد. اما آنچه حائز اهمیت است فقدان بنیان های محکم و روشن در ابزارهای دخالت و روش های چگونگی آن است. بافت های فرسوده تلفیقی از فرصت های ویژه بعنوان سرآغاز توسعه از یک سو و واجد شرایط بحرانی از نظر ناپایداری کالبد- اقتصادی و ناهنجاری های اجتماعی است که برنامه ریزی برای ایجاد اقتصاد شرایط زیست و فعالیت مطلوب را اجتناب ناپذیر می سازد. بافت قلعه آبکوه مشهد که در گذشته روستایی در حاشیه شهر مشهد بوده است. اکنون به مثابه بافتی ارگانیک، فرسوده و متراکم است که در تعارض با حوزه های همجوار خود از نظر خصوصیات بسیار کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی قرار گرفته است. روش شناسی تحقیق با استفاده از نرم افزارهای، GIS, AutoCAD, 3D max Ghost town، SPSS و این تحقیق توصیفی - تحلیلی است که با بهره گیری از منابع موجود به بررسی تئوری های مختلف در خصوص (CPTED) پرداخته و جمع آوری داده ها بصورت اسنادی و میدانی به منظور جمع آوری داده ها که شامل داده کیفی و کمی می باشد از روش های مختلفی در فرآیند پژوهش بهره گرفته شده است و همچنین داده های کمی و از طریق مصاحبه و فرم های پرسشنامه و داده کیفی به وسیله مشاهده و عکس برداری جمع آوری شده است. یافته های حاصل بیانگر این است که قلعه ی آبکوه در حال حاضر در میان بافت جدید شهر مشهد قرار گرفته است. این محله در حدفاصل محلات مرفه نشین شهر مشهد یعنی بلوار سجاد، خیابان راهنمایی و بلوار فلسطین قرار گرفته است و همواره به علت داشتن موقعیت مناسب برای کارهای تجاری، مورد توجه شهرداری و سایر سازمان ها بوده است. هدف از تهیه مقاله آن است که با مشارکت مردم را از طریق فراهم ساختن کانونی جهت گردهمایی و انجام کار مشارکتی توسط شهروندان ایجاد نمود و از سوی دیگر، اقدامات لازم جهت اعتلا و بهسازی مکان را شناسایی کرد و در تحلیل و ارزیابی وضع موجود در سطح حوزه مداخله که بطور مستقیم بر حوزه طراحی محله مسکونی با رویکرد ارتقاء احساس امنیت محله آبکوه شهر مشهد تاثیر گذار است. هدف اصلی این پژوهش طراحی محله مسکونی با

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

رویکرد ارتقاء احساس امنیت بود. تجزیه و تحلیل داده ها بر پایه‌ی تهیه تصویر ذهنی ساکنین و تحلیل نقاط عطف محدوده و نیز تکنیک سئوات و تحلیل یکپارچه صورت گرفته است.

کلیدواژه : احساس امنی، محله آبکوه، فضای عمومی، تعاملات اجتماعی، جرم و جنایت

۱- مقدمه

در بین مسائل مختلف، امنیت جایگاه ویژه‌ای در آرامش و افزایش کیفیت زندگی شهری خواهد داشت و از نیازهای اساسی انسان است که نحوه‌ی پاسخگویی به آن تاثیر مستقیم در ارضای نیازهای دیگر او دارد. انسان همیشه در طول تاریخ سعی در پاسخگویی به این نیاز داشته است، ساختن ابزار آلات دفاعی، ایجاد تاسیسات تدافعی و نظامی در سکونتگاه ها و شهرها، تشکیل نیروی نظامی و برخی از اقدامات او برای حفظ امنیت فردی و اجتماعی اش بوده است. با این وجود در سال های اخیر، تغییر ویژگی های جمعیتی، اجتماعی و فرهنگی انسان ها تاثیر زیادی در شکل گیری مسکن داشته است. طبقه بندی ساده قشر مخاطب برای دسته بندی گونه مسکن مورد نیاز پاسخ گوی نیاز های دامنه وسیع استفاده کنندگان از مجموعه های مسکونی نمی باشد. در این بین احساس امنیت از جمله عوامل انسانی- محیطی است که می تواند نقش بسزایی در رضایت مندی انسان ها از فضایی که در آن زندگی می کنند داشته باشد. امنیت در مجموعه های مسکونی تنها از طریق موانع سخت فیزیکی میسر نبوده، چه بسا همین موانع فیزیکی به لحاظ روحی - روانی حس ناامنی را در مردم تقویت کند. با توجه به رشد جمعیت و افزایش نیاز به مجموعه های مسکونی در شهرها، روشن کردن الگوها و خط مشی هایی برای نیل به اهداف برنامه ریزی شده، ضروری به نظر می رسد که در این بین ایجاد حس امنیت به عنوان یکی از عوامل انسانی- محیطی نقش مهمی را در رضایت مندی و آسایش افراد در زندگی شان ایفا خواهد نمود. نتایج حاصل این است که ایجاد حس امنیت از طریق غیر مستقیم و با بهره گیری از سیاست های پیشگیرانه تلفیقی کالبد معماری و روابط اجتماعی- فرهنگی (از قبیل: مساله اشراف و دید، افزایش قابلیت رویت پذیری بصری، برقراری تناسب میان تراکم جمعیت و مجموعه های مسکونی، ایجاد کاربری های متنوع و متجانس و ...) تحقق پذیر خواهد بود. از این رو در مطالعات و پژوهش های شهری همواره امنیت به عنوان یکی از شاخص های مهم کیفیت زندگی مورد توجه برنامه ریزان و شهرسازان قرار گرفته و در این خصوص نظریه های متنوعی نیز ارائه شده است. فضاهای عمومی شهری نیز به عنوان بستری اجتماعی که همواره مورد استفاده عموم شهروندان بدون هیچ محدودیتی قرار می گیرد در صورت دارا بودن احساس امنیت علاوه بر آنکه آرامش را برای شهر به ارمغان می آورد، سطح تعاملات و فعالیت های اجتماعی ساکنین شهر را نیز افزایش و در نهایت احساس مطلوبیت و رضایت محیطی را در شهروندان تقویت می نماید. در این پژوهش پس از بررسی مبانی نظری مرتبط با منظر شهری با تدقیق در سه بعد ادراک، فعالیت و فرم در شکل گیری منظر مطلوب، مؤلفه های « حس مکان، هویت مکان، خاطره انگیزی » خوانایی و تصویری روشن از محیط، ادراک عمومی و لذت بصری و فرم و ریخت به عنوان شاخص های منظر شهری برای سنجش احساس امنیت شهروندان در فضاهای عمومی شهری بدست می آید. این پژوهش در حوزه ادبیات نظری، « تحقیق تجربی » و در حوزه « مطالعات میدانی»، دارای «روش پیمایشی» با «ابزار گردآوری داده» به صورت «پرسشنامه» می باشد. در زمینه «تحلیل اطلاعات» با استفاده از تحلیل کمی روابط بین «احساس امنیت» و «منظر شهری» روش تحقیق علی و هم بستگی اتخاذ شده است.

۲- اهمیت و ضرورت

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

امروزه توجه به مفهوم امنیت شهروندان و روشهای ارتقاء آن، به عنوان یکی از اولویت های اساسی طراحان و برنامه ریزان شهری تبدیل شده است. توجه به امنیت شهری به عنوان بستر اساسی برای ایجاد ارتباطات اجتماعی و ارائه خدمات عمومی و در نتیجه ایجاد شهری پایدار و سالم، مورد اتفاق نظر عمومی نظریه پردازان شهری است. بی تردید نمی توان بدون توجه به این عامل شرایط توسعه مطلوب و پایدار شهری را فراهم ساخت. لکن در کشور ما اصولاً توجه به مقوله امنیتی از بعد غیر نظامی آن پدیده ای جدید محسوب می شود و قاعدتاً کمبود تحقیقات و مطالعات در این زمینه امری بدیهی است. با این وجود آمارهای افکار سنجی های مختلف و تحقیقات پراکنده ای که در این ارتباط در برخی شهرهای کشور از جمله مشهد انجام شده است، احساس ناامنی شهروندان از جرائم و موقعیت های مختلف را نشان می دهد و به نظر میرسد ریشه برخی از آنها را باید در عدم توجه برنامه ریزان و مدیران شهری در تدوین و اجرای برنامه ها و سیاست های شهری بهینه جستجو کرد که نیازمند ارائه راهکارهای مناسب در بهبود امنیت شهری است.

محدوده آبکوه در منطقه یک شهرداری مشهد، از جمله مناطقی است که به دلایل گوناگون کالبدی، کارکردی، اقتصادی و غیره دچار مشکلات ضعف امنیت شهری می باشد به گونه ای که احساس ناامنی در شهروندان سبب بلا استفاده ماندن برخی از فضاهای موجود در محدوده و افزایش پتانسیل جرم زایی در این نواحی می گردد. دوپارگی بافت توسط محورهای شریانی درجه ۲ و جمع و پخش کننده پیرامون محدوده، ارتباط میان آبکوه و میداین مهم شهری از یک سو، و فرسودگی در محدوده از سوی دیگر، سبب افزایش ناراضیاتی ساکنان منطقه ۱ و بروز مشکلاتی برای آنان گردیده است. همچنین با توجه به سوابق حاصل از تأثیرات مثبت برنامه ریزی و طراحی شهری و رویکردهای کاهش جرایم از طریق اصلاحات کالبدی در افزایش میزان امنیت شهری، لزوم بکارگیری این تدابیر و رویکردها در محدوده مطالعاتی به منظور ارتقاء کیفیت محیطی و ایمن سازی هرچه بیشتر بافت این نواحی آشکار می گردد.

۳- اهداف و سوالات تحقیق

هدف اصلی طراحی محله مسکونی با رویکرد ارتقاء احساس امنیت در محله آبکوه شهر مشهد می باشد و در این راستا اهداف فرعی شامل:

- ایجاد انگیزه برای مشارکت مردم در فرایند طرح و حضور در فعالیت های اجتماعی.
- ایجاد تعاملات اجتماعی میان افراد درون بافت و بیرون در بافت محله آبکوه.
- تبدیل فضا های بی سکنه و مخروبه به کاربری های فعال

۴- مسئله

در یک کاوش تبار شناسانه مفهوم امنیت را می توان دارای قدمتی طولانی تر از مفهوم اجتماع و جامعه دریافت. امنیت از نیازها و انگیزه های اساسی انسان بشمار می رود، به گونه ای که با زوال آن آرامش خاطر انسان از بین می رود و تشویش، اضطراب و نا آرامی جای آن را می گیرد و مرتفع شدن نیز در بسیاری از نیازهای آدمی در گرو تأمین امنیت است. (۲:۱۳۹، احمدی و کلدی) به عبارت دیگر از آنجای که امنیت و احساس امنیت از نیازهای اساسی انسان است، لیکن احساس ناامنی از خود ناامنی بدتر است. نگرانی های ناشی از ترس از جرم و جنایت، قربانی شدن، احساس خطر در سطح شهر، محله، محیط کار، مکان ها و فضاهای عمومی و همگی از نشانه های احساس ناامنی هستند. (زارع شاه آبادی و ترکان، ۱۳۵:۱۳۹۰) احساس ناامنی تأثیرات روانشناختی گسترده ای شامل اضطراب، بی اعتمادی، احساس بیگانگی، انزوا و عدم رضایت از زندگی

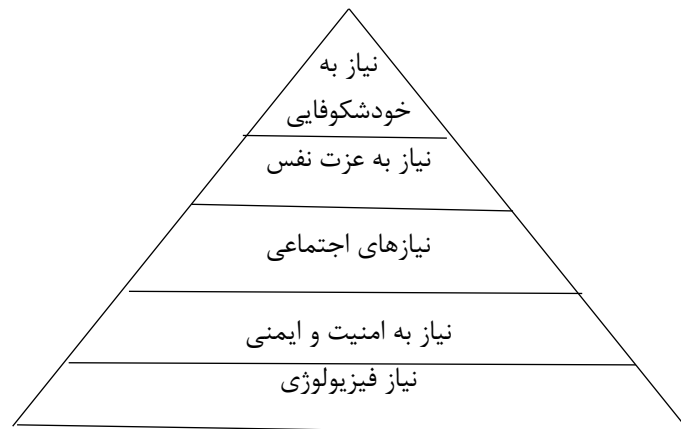
ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ایجاد می کند. (جمالی و شایگان، ۹۷:۱۳۹۰) ناحیه دو از شهرداری منطقه ۱ مشهد و مسئله اصلی بدین گونه مطرح شد که محله مسکونی آبکوه به عنوان نمونه موردی این پژوهش با توجه به موقعیت (مکانی) قرار گیری به مثابه بافتی ارگانیک، فرسوده و بسیار متراکم در تعارض با حوزه های همجوار خود از نظر خصوصیات کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی قرار گرفته است و دچار مشکلات ضعف امنیت شهری می باشد به گونه ای که احساس ناامنی در شهروندان سبب بلا استفاده ماندن برخی از فضاهای موجود در محدوده و افزایش پتانسیل جرم زایی در این نواحی می گردد.

۵- بحث نظری

۱-۵- امنیت:

معنای لغوی امنیت رهایی از تشویش، اضطراب، ترس، از ریشه لاتین (securus) که در لغت به معنای نداشتن دلهره و دغدغه است؛ گرفته شده و همچنین موضوعاتی چون « رهایی از خطر، تهدید، آسیب، اضطراب، هراس، نگرانی با وجود آرامش، اطمینان، آسایش، اعتماد، تامین، ضمانت» را در برمی گیرد. امنیت در فرهنگ فارسی نیز به معنای آزادی و آرامش، فقدان ترس و عدم هجوم دیگران بیان شده و در فرهنگ علوم رفتاری نیز دو معنا از این واژه شامل « یک حالتی که در آن ارضای احتیاجات و خواسته های شخصی انجام شود » و « احساس ارزشی شخصی، اطمینان خاطر، اعتماد به نفس و پذیرشی که در نهایت از سوی طبقه های اجتماعی نسبت به فرد اعمال می شود » مطرح شده است. (صالحی، ۱۳۸۷: ۴۴)

نمودار ۱- حرم نیازهای مازلو، (ماخذ: ۱۹۸۷ الیاس زاده مقدم و ضابطیان، ۸۹، ۱۳، ۴۴)

۲-۵- احساس امنیت :
احساس امنیت حالتی است که در آن ارضای احتیاجات و خواسته های فردی و اجتماعی افراد انجام و شخص در آن احساس ارزش، اطمینان خاطر و اعتماد به نفس نماید. در فضاهای شهری "احساس امنیت شهری به این معناست که شهروندان بتوانند آزادانه جابه جا شوند، با هم شهریان خود ارتباط برقرار کنند و به فعالیت های اجتماعی بپردازند، بدون آنکه تهدید شوند یا با

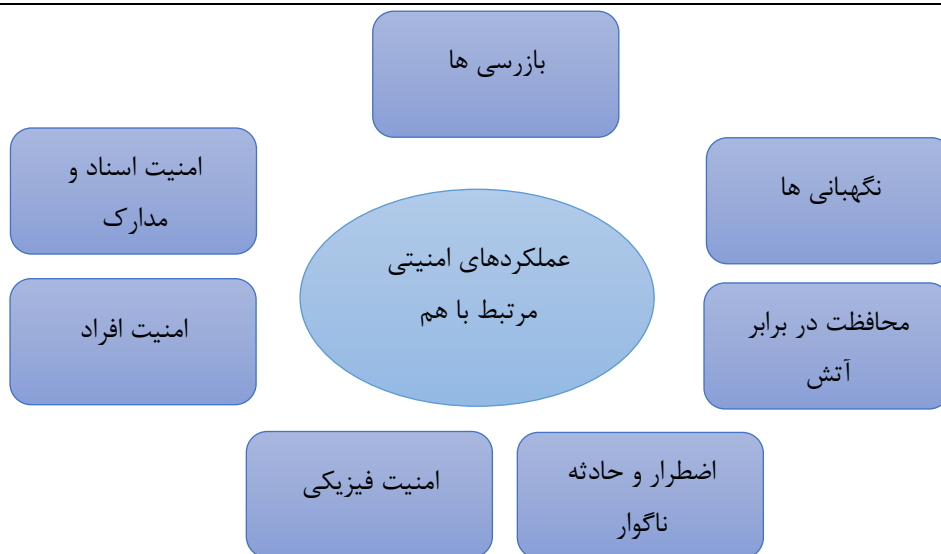

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

خشونت و آزار و اذیت جسمی و روحی یا نابرابری جنسی مواجه شوند. احساس امنیت به معنای امنیت خاطر شهروندان از مال، جان، و ... است. که خود نشانگر سازمان یافتگی، قانونمندی و با ثبات بودن جامعه است. بنابراین احساس امنیت در یک جامعه به احساس روانی شهروندان از میزان وجود یا عدم وجود جرم و شرایط جرم خیز در آن جامعه باز می گردد و هر مقدار فراوانی جرم و شرایط جرم خیز بالاتر باشد احساس امنیت شهروندان پایین تر است. (بیات، ۱۳۸۷ : 17).

۳-۵- طراحی برای امنیت :

یعنی محافظت از ساختمان و ساکنان آن در مقابل افراد متجاوزی که به صورت غیر مجاز و برای انجام دادن اعمال خلاف قصد ورود به ساختمان را دارند. جهت ایجاد امنیت، روش هایی برای تحقق بخشیدن به آن توصیه شده اند که البته برحسب نوع عملکرد ساختمان و ابعاد آن متفاوت اند. طراحی برای سازماندهی یک برنامه کامل امنیتی، باید شامل مجموعه کنترل های فیزیکی و سایر تکنیک ها و شکل های کنترل باشد.

نمودار ۲- عملکردهای امنیتی مرتبط باهم. ماخذ : مقاله بررسی ایجاد حس امنیت در مجتمع های مسکونی

۴-۵- چارچوب تحقیق

چارچوب نظری تحقیق حاضر در جدول زیر ارائه شده است:

شاخص	زیرمعیار	معیار	نظام
چیدمان صحیح عناصر طبیعی تشکیل دهنده ی فضا	ارتباط عناصر تشکیل دهنده فضا	احساس پیچیدگی و رازمندی	منظر طبیعی
توجه به عناصر پیش زمینه و پس زمینه در طراحی			
محصوریت از طریق پوشش گیاهی و تراکم های ساختمانی	محصوریت و گشودگی در فضا		
توجه به توالی و تباین در طراحی فضاهای بایر			
ایجاد دید و یک مرتبگی در طراحی فضاهای باز			

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ایجاد فضاهای متنوع و پویا از طریق پوشش گیاهی	پویایی فرم فضا		
استفاده از شیب در طراحی			
کنترل ارتفاع نشانه های کالبدی به لحاظ مقیاس انسانی در عین منحصر به فردی حفظ و تقویت نشانه ها در انتهای خط دید	بهبود کریدورهای بصری دید		
ایجاد فرم گشوده در گره با گوشه هایی بزرگتر از ۹۰ درجه تأکید بصری بر کاربری های شاخص برای افزایش تشخیص گره توسط فضای سبز، نورپردازی و عناصر تزئینی تقویت المان های موضوعی در محیط	ایجاد تشخیص در گره		
تعریف فرم نمایان برای لبه های فضا تبدیل اراضی دارای پتانسیل به پاتوق اجتماعی متناسب با نیاز گروه های سنی مختلف	ایجاد تمایز در فرم لبه		
القای تمرکز افراد پیاده با کنترل عرض پیاده رو و محور انحنا و خمیدگی در فرم و ایجاد چشم انداز برای افراد پیاده تعریف ابتدا و انتها مسیر با فرم کفپوش	ایجاد نمایانی در مسیر	ارتقای خوانایی منظر	
ایجاد محصوریت با تناسب ۱ به ۱/۲ توسط ارتفاع ابنیه و استقرار نرم فضا در نظر گرفتن پوشش گیاهی با ارتفاع مناسب برای ایجاد محصوریت نسبی استقرار کاربری های فعال در شب			
نامگذاری فضا متناسب با هویت آن برای نمایانی در تصویر ذهنی شهروندان			
توجه به کف سازی	توجه به زیبایی شناسی عینی	زیبایی شناختی	
توجه به درختکاری و پوشش گیاهی مناسب			
استفاده از عناصر آب و آب نما	فرم های طبیعی		
ایجاد ارتباط بصری با نقاط مختلف نظیر ارتفاعات			
ایجاد ارتباطات میان عناصر طبیعی			
پدید آوردن منظر شهری متنوع با پوشش گیاهی مطلوب	ارتباط مطلوب با محیط طبیعی	ارتقای منظر اکولوژیکی	
تقویت عملکردهای جاذب و مشوق پیاده مداری	فعالیت در فضا	عملکردی	
انطباق فضا با الگوهای رفتاری			
ایجاد حس آرامش خاطر در محیط از طریق ایجاد محیطی جذاب	توجه به زیبایی شناسی ذهنی	زیبایی شناختی	
حفظ و نگهداری عناصر ارزشمند			
از طریق شاخص نمودن عناصر بصری طبیعی و کالبدی			ادراک ذهنی
ایجاد تصویر ذهنی از مکان	خوانایی	معنایی ادراکی	
تقویت نمادها و نشانه ها			
ارتقای احساس امنیت و دلپذیری به مکان از طریق ایجاد عناصر طبیعی واجد ارزش	ارتقای حضورپذیری		
شاخص سازی مسیر های پیاده و سواره از طریق مبلمان شهری			
ایجاد نفوذپذیری از طریق ورودی های شاخص	تقویت دسترسی	نفوذ پذیری	

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

چند عملکردی بودن عرصه های عمومی برای اقشار مختلف جامعه	توازن حضور فعالیت ها		
ایجاد گوناگونی و اختلاط کاربری ها	تقویت فعالیت های اجتماعی فرهنگی		
انطباق فضا با الگوهای رفتاری			
ایجاد دیدهای مناسب تقویت عملکردهای جاذب و مشوق پیاده مداری	تقویت عملکرد فضا		
-دسترسی واحدهای مسکونی باید تنها از طریق خیابان های محلی تأمین گردد و هیچ یک از واحدهای مسکونی منفرد نباید به خیابان های شریانی درجه ۲ دسترسی سواره داشته باشند به غیر از مجموعه های مسکونی که به صورت مجموعه هستند و دسترسی های کنترل شده دارند. - مسیرهای مجاور به مرکز محله باید از نظر ترافیکی آرامسازی گردند و در آن اولویت به حرکت پیاده داده شود. - مسیرهای دسترسی به مراکز زیرمحله باید به وسیله عناصر طبیعی مانند درخت و شمشاد بن بست شوند نه موانع فیزیکی مصنوع. -مسیر سواره و پیاده فقط با کف سازی متفاوت از نظر مصالح رنگ و بافت طراحی از یکدیگر متمایز می شوند و هیچ گونه اختلاف ارتفاعی تفکیک کننده این دو مسیر نیست. -جدایی سواره و پیاده باید از طریق فضای سبز و پوشش گیاهی صورت پذیرد. -کفسازی فضای شهری به نحوی که تسهیل حرکت پیاده انجام گیرد و محورهای حرکتی و فضاهای مکث تفکیک گردد، الزامی می باشد. -کفسازی محلات مسکونی با توجه به بهره بردار اصلی یعنی پیاده، سنگفرش و یا آجر قزاقی مجاز می باشد.	تقویت ایمن، تنوع و کارامدی دسترسی های محله	طراحی پیاده راه امن در جهت ارتقاء تعاملات اجتماعی	حرکت و دسترسی
	-وجود کاربری ها و فعالیت های شبانه روزی -تقویت جایگاه محدوده و توسعه عملکردهای مختلط در سطح حوزه و فراهوزه -حصول اصمینان از توازن فعالیت ها در گستره ی حوزه	تنوع کاربری های سازگار	کاربری و فعالیت

جدول ۱- شاخص های سنجش احساس امنیت براساس رویکرد C.P.T.E.D

۶- محدوده مورد مطالعه

قلعه ابکوه در مرکز شهر مشهد و در فاصله ۷ کیلومتری غرب حرم امام رضا واقع شده است. قبل از گسترش افقی شهر مشهد از دهه ۱۳۵۰ به بعد این محدوده روستایی در شمال غربی مشهد بوده است. مساحت این محدوده حدود ۶ هکتار می باشد. قلعه ی ابکوه در حال حاضر در میان بافت جدید شهر مشهد قرار گرفته است. از جانب شرق به بلوار شهید صادقی، از جنوب به بلوار دستغیب و خیابان فلسطین و از شمال به خیابان اپادانا و هجرت منتهی می شود. این محله در حدفاصل محلات مرفه

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

نشین شهر مشهد یعنی بلوار سجاد، خیابان راهنمایی و بلوار فلسطین قرار گرفته است و همواره به علت داشتن موقعیت مناسب برای کارهای تجاری، مورد توجه شهرداری و سایر سازمان ها بوده است. (سعیدی رضوانی، ۱۳۸۵، ص ۷)

محله قلعه ابکوه مشهد قبل از توسعه فیزیکی شهر به صورت روستایی در فاصله ۶ کیلومتری غرب آن قرار داشته که با انجام مطالعات طرح جامع شهر در سال ۴۹-۱۳۴۶ و تصویب آن در سال ۱۳۵۱، اراضی بایر پیرامون آن در مسیر توسعه قرار گرفت. به دنبال آن طرح تفصیلی مجزایی برای اراضی بایر تهیه شد و در واقع محلات جدید شهر شامل شهر جدید و ابکوه به وجود آمدند. به منظور پیوند بافت قلعه ابکوه با نقشه جدید شهر چگونگی توسعه به سمت این روستا در طرح تفصیلی مشخص گردید که در سال ۶۲-۱۳۶۱ با اجرا بخشی از آن به منظور پیوند محله شهر جدید با محدوده مرکزی شهر مشهد، بافت قدیمی آن با احداث محور ارتباطی از هم گسیخته شد و بافت به دو قسمت شمالی و جنوبی تقسیم شد که در طول زمان با تحولی عمده به یک محور ارتباطی - اقتصادی پرتردد تبدیل شد اما بعد از این اقدام سایر پیشنهادات طرح تفصیلی اجرا نشد و در نتیجه بافت قدیمی در شرایط سنتی و حالت روستایی خود باقی ماند که امروزه به یک چالش جدی در دل شهر مشهد تبدیل شده است.

شناسی

روش

۷-

پژوهش حاضر، از نوع تحقیقات کاربردی و از نظر روش، از نوع تحقیقات پیمایشی است. شیوه تجزیه و تحلیل اطلاعات به صورت توصیفی - تحلیلی بوده است و از مدل تحلیلی سوات ۱ بهره گیری شده است. این مدل با بررسی متغیرهای کلی، نقاط قوت، ضعف و همچنین فرصت‌ها و تهدیدهایی که در که در فرآیند برنامه ریزی وجود دارد، روشن ساخته و راهکار مناسب را به منظور انتخاب بهترین گزینه در جهت دستیابی به اهداف مورد نظر، ارائه می دهد.

نوع داده ها	روش جمع آوری آمار اطلاعات و داده ها	ابراز تحیل و ارزیابی با اطلاعات
این تحقیق توصیفی - تحلیلی است و جمع آوری داده ها بصورت اسنادی و میدانی	مصاحبه و پرسشنامه و مشاهده و استدلال منطقی	با استفاده از نرم افزارهای SPSS GIS, AutoCAD, 3D max, Ghost town

جدول ۳-۱- روش گردآوری و ارزیابی اطلاعات

۸- یافته های تحقیق

در جدول زیر، محدوده مورد نظر بر اساس نظام های شهری و معیارهای چارچوب نظری مورد سنجش قرار گرفته است. جدول ۲- ارزیابی نمونه موردی در راستای شاخص های پژوهش. ماخذ: گرداورندگان

نظام	بررسی در نمونه موردی
------	----------------------

اهداف عملیاتی	اهداف کلان	ظام های توسعه
نوسازی ساختمان های فرسوده فاقد ایمنی لازم		

محدوده مورد مطالعه از چیدمان صحیح عناصر تشکیل دهنده فضا برخوردار نمی باشد. در واقع عدم وجود مبلمان شهری مناسب در محله، نبود پارکینگ و پیاده روهای مناسب از ضعف های موجود در محله به شمار می آید. محصوریت به وسیله پوشش گیاهی در این محله به چشم نمی خورد و تراکم های ساختمانی بر اساس طرح فرادست پیشروی نداشته است. کف سازی پیاده روهای محله بسیار فقیر بوده و درختکاری و پوشش گیاهی مناسبی وجود ندارد. می تواند به عنوان نقطه عطفی در جهت ادراک منظر طبیعی شهر نامیده شود.	منظر شهری
از عناصر شاخص بصری و کالبدی می توان به مسجد محله اشاره نمود. احساس امنیت به واسطه وجود زمین های بایر فراوان به ندرت یافت شده و تصویر ذهنی مثبتی در میان ساکنین وجود ندارد. لذا نمادها و نشانه های موجود در محله نیاز به تقویت و بازیابی دارند.	ادراکی معنایی
در این محله پوشش گیاهی یا پارک محله ای وجود ندارد. از طرفی وجود زمین های بایر فرصتی برای ایجاد فضای سبز می باشد. همچنین وجود تک درخت های که به صورت متراکم در محدوده وجود دارد.	زیست محیطی
وجود فضاهای بایر فراوان در محدوده و نسبت نامناسب توده و فضا موجب از بین رفتن تعادل در فضای شهری شده و ناامنی در منطقه را افزایش می دهد. لذا زمین های بایر باید مورد بهره برداری بهینه قرار گیرند. همچنین وجود برخی ابنیه با فرم نامناسب و به دور از ضوابط شهرداری موجب نازیبا شدن منظر شهری می گردد.	فرم کالبدی
عدم تفکیک مسیرهای پیاده و سواره در محله موجب کاهش امنیت پیاده شده است. از طرفی با تعیین ورودی های شاخص به محله می توان نفوذ پذیری بیشتری را انتظار داشت. عرصه های عمومی برای اقشار مختلف پاسخگو نبوده که باید مورد بازطراحی قرار گیرند. کمبود کاربری های خدماتی در محله به چشم می خورد که نیازمند اصلاح ایجاد اختلاطی از کاربری می باشد. همچنین با تقویت عملکردهای جذاب در محله، می توان حضور پذیری را ارتقا نمود.	دسترسی

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

<p>تعریف قانونمندی های حاکم بر وضعیت استقرار توده و فضا بازتعریف رابطه میان نقش و زمینه در محدوده امکان نفوذ پذیری از بیرون به درون محدوده و بالعکس با حفظ سلسله مراتب فضایی بهبود و اصلاح زیرساخت ها فراهم نمودن شرایط آسایش اقلیمی</p>	<p>بهبود بخشیدن پایداری و ایمنی کالبد محدوده</p>	<p>کالبدی</p>
<p>شناسایی کانون های موثر درونی و اتصال آن به خارج از محدوده پرهیز از فضاهای تک عملکردی تجهیز سامانه حمل و نقل عمومی</p>	<p>تقویت جایگاه محدوده و توسعه عملکردهای مختلط در سطح حوزه و فراحوزه حصول اصمینان از توازن فعالیت ها در گستره ی حوزه</p>	<p>عملکرد و فعالیت</p>
<p>ارتقای منظر ذهنی و عینی محدوده توجه به شکل گیری کردیورهای دید مطلوب به سوی نشانه های طبیعی و مصنوعی پیرامون امکان موقعیت سنجی و بهره گیری از توالی (ریتم)</p>	<p>دستیابی به انتظام فضایی پایدار محدوده با پیرامون تقویت و تحکیم احساس هویت در بین ساکنان</p>	<p>فضایی-ادراکی</p>
<p>تقویت و تجهیز شبکه ای از ارتباطات فضایی - عملکردی میان مراکز شهری و حوزه ای محدوده فراهم کردن تجهیزات لازم برای توقف ساکنان تجهیز عرصه های همگانی و چیدمان صحیح مبلمان شهری با توجه به تنوع فعالیت های ممکن در فضا</p>	<p>تجدید حیات و سرزندگی در محدوده با ایجاد و تجهیز عرصه های همگانی</p>	<p>عرصه های همگانی</p>
<p>بالا بردن سهولت دسترسی ایجاد شرایط ایمن، آسایش و آرامش برای پیاده تقویت نقش وسایل نقلیه عمومی ساماندهی محل های پارک خودروهای شخصی در حاشیه محور و یا در گشایش های فضایی میانی بافت</p>	<p>دستیابی به شبکه ارتباطی ایمن، متنوع و کارآمد قابل دسترس برای همه</p>	<p>حرکت و دسترسی</p>
<p>ایجاد تسهیلات و حمایت های لازم به منظور ترغیب و حصول اطمینان از سود ناشی از سرمایه گذاری افزایش اعتماد ساکنین به مکانیسم مدیریت شهری از طریق مشارکت گام به گام آن ها در فرایند سیاست گذاری تا اجرای طرح و بهره گیری از سرمایه های اجتماعی در محدوده</p>	<p>ایجاد انگیزه برای مشارکت مردم در فرایند طرح و حضور در فعالیت های اجتماعی جذب سرمایه و اعتلا ارزش های اقتصادی محدوده متناسب با بافت پیرامون</p>	<p>اجتماعی-اقتصادی</p>
<p>حفظ و توسعه فضاهای باز و سبز شناسایی آلاینده های محیطی و رفع آن ها</p>	<p>دستیابی به شبکه ای از فضاهای سبز و باز محدوده با پیرامون</p>	<p>پایداری زیست محیطی</p>

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

تهدید	فرصت	ضعف	قوت	نظام
عدم رسیدگی مسئولین و سازمان های وابسته به این محدوده.	امکان تقویت نشانه های شاخص در ذهن ساکنین امکان ایجاد گره های فعالیتی	گره ها و نهادهای مردمی تنها در زمینه ی مذهبی شکل گرفته اند. -پایین بودن امنیت به دلیل وفور فضاهای رها شده -عدم وجود چشمان ناظر بر خیابان و عرصه های همگانی -تصویر ذهنی نامطلوب از محله -عدم توجه به نور پردازی مناسب فضا و تاریکی معابر در شب	بالا بودن امنیت در مسیرهای اصلی و حس تعلق افراد بومی نظارت از ساختمان ها به درون محدوده وجود نشانه های شاخص در ذهن ساکنین و شهروندان آشنایی بیشتر ساکنان بایکدیگر	معنایی

جدول ۳- نظام های توسعه و اهداف کلان و عملیاتی. ماخذ : گرداوردندگان

جدول ۴- تحلیل و ارزیابی ساختار محدوده پژوهش براساس روش یکپارچه SWOT. ماخذ : گرداوردندگان

۹- تحلیل SWOT در نظام های مختلف

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

طی سه دهه‌ی اخیر به نحوی فزاینده‌ای در ادبیات طراحی شهری مبحث مشارکت دادن اراده و خواست استفاده‌کنندگان از فضاها در تصمیم‌گیری، طراحی و اجرای برنامه‌های مرتبط با محیط مصنوع مطرح گردیده است. تکنیک مکان‌سنجی یکی از تکنیک‌های جدید طراحی شهری است که توسط رابرت کوان (۲۰۰۰: placecheck) از طرف سازمان اتحاد طراحی شهری برای مشارکت دادن مردم و شهروندان عادی در ارزیابی محیط‌های شهری تدوین گردیده است. در حال حاضر تکنیک مکان‌سنجی به شکل فرایندهای جهت استفاده در تدوین اسناد هدایت طراحی نظیر چارچوب و دستور کار طراحی از سوی حرفه‌مندان و جوامع محلی مورد استقبال قرار گرفته است. فرآیند سنجش مکان و نتایج ناشی از آن را می‌توان به شیوه‌های متنوعی، از جمله در قالب نقشه، پلان، دیاگرام، یادداشت، کروکی، ویدیو و عکس ثبت نمود. به کمک روش مکان‌سنجی می‌توان بستر مشارکت مردم را از طریق فراهم ساختن کانونی جهت گردهمایی و انجام کار مشارکتی توسط شهروندان ایجاد نمود و از سوی دیگر، اقدامات لازم جهت اعتلا و بهسازی مکان را شناسایی کرد و در تحلیل و ارزیابی وضع موجود در سطح حوزه مداخله که بطور مستقیم بر حوزه طراحی تاثیر گذار است. تحلیل SWOT (نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها) صورت گرفته است که از جمله شیوه‌های رایج در نظام‌های برنامه‌ریزی و تحلیل محسوب می‌شود. این نوع تحلیل تصویر روشنی از وضعیت موجود را به دست می‌دهد و به برنامه‌ریزان و طراحان کمک می‌کند تا با اطلاع و اشراف کامل نسبت به واقعیت‌های موجود و نیز آگاهی از روندهای فرصت‌آفرین و یا خطر ساز آینده، تصمیمات لازم را در مسیر رشد و تعالی محله مورد نظر اتخاذ کنند. به منظور تکمیل تحلیل حوزه مداخله از روش سئوات استفاده شده است که در آن براساس شاخص‌های بدست آمده در 5 دسته کلی تقسیم شده است که شامل: نظام‌های منظر شهری، معنایی، زیست محیطی، فرم کالبدی و دسترسی می‌باشد. به منظور مکانی نمودن نقاط ضعف و قوت از سئوات تصویری استفاده شده است تا بتوان به صورت مشخص و واضح نقاط قوت و ضعف محله و حوزه طراحی را به تصویر کشید و با ایجاد کروکی‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای پیش رو را مشخص نمود.

تهدید	فرصت	ضعف	قوت	نظام
- عدم توجه به کاربری‌های مقیاس محله	- کیفیت ابنیه در سطح مطلوبی قرار دارد	- کمبود کاربری‌های تجاری مقیاس محله - کمبود فضای سبز مورد استفاده برای ساکنین	- وجود اراضی بایر در سطح محله جهت استقرار فعالیت‌های مورد نیاز محله	کالبدی و عملکردی
- عدم توجه طرح تفصیلی به مقیاس	- امکان حفظ و تقویت نشانه‌های موجود			
- عملکرد کاربری‌ها در مکان‌گزینی آن‌ها	- امکان تجمیع قطعات کوچک	- پراکنش نامناسب خدمات تجاری در سطح محله - ساختار ارگانیک در قسمت‌هایی از محدوده و در نتیجه عدم پاسخگویی به نیازهای موجود.	- وجود کاربری‌های متنوع تجاری و بازار اصلی در منطقه	
- عدم رعایت سلسله مراتب فضایی از خصوصی به عمومی	- امکان استفاده از زمین بایر در جهت رفع کمبود کاربری‌های مورد نیاز محله (فضای سبز، ورزشی و ...)	- وجود زمین‌های ساخته نشده، فضاهای مخروبه	- وجود مسجد در محله به عنوان مشارکت مردم	
- عدم هماهنگی در بدنه‌های موجود				
- عدم همکاری مردم با طرح		- عدم تطابق ساخت و سازهای جدید با عناصر قدیمی		
- عدم وجود سطح خدماتی در محله		- عدم هماهنگی در نمای ساختمان		

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

		 <p>- گوشه و کنج پنهان در کوچه های محله</p> 	<p>- دسترسی آسان به انواع کالاها به دلیل تنوع در کاربری های تجاری</p> <p>- وجود عناصر پایدار در محله</p>
--	--	--	--

تهدید	فرصت	ضعف	قوت	نظام
<p>-تداخل سواره و پیاده و دوچرخه عدم تعادل میان ظرفیت محور و حجم استفاده کنندگان</p> <p>-عدم مسیرهای استاندارد برای عبورماشین آمبلانس یا آتش نشانی</p> <p>-وجود معابر کم عرض ساخت و سازهای جدید را با مشکل مواجه ساخته است.</p> <p>-کفسازی نامناسب (مخصوصا برای سالمندان و کودکان)</p>	<p>-وجود اراضی بایر جهت تامین پارکینگ</p> <p>-امکان تقویت حمل و نقل عمومی در محله</p> <p>-امکان ارتقای مسیرهای پیاده در محدوده</p> <p>-حفظ مسیرهای داری هویت در محله به صورت پیاده رو</p>	<p>-عدم وجود پارکینگ عمومی</p> <p>-عرض کم و ظرفیت پایین معبر</p> <p>-عدم خوانایی مسیرهای پیاده و سواره</p> <p>-تداخل حرکت سواره و پیاده عدم خدمت رسانی وسایل نقلیه عمومی در درون بافت محله</p> 	<p>وجود ایستگاه های حمل و نقل عمومی</p> <p>عدم یکنواختی طول مسیر</p>	<p>حرکت دستزسی و فضاهای همگانی</p>

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

<p>حجم وسیع فضاهای گمشده به دلیل وجود فضاهای مخروبه و کاهش امنیت در جداره آن ها</p> <p>تجمع زباله و شیوع آلودگی</p> 	<p>امکان استفاده از زمین بایر در جهت رفع کمبود کاربری های مورد نیاز محله (فضای سبز)</p> 	<p>-پایین بودن خوانایی بافت برای افراد غیر بومی</p> <p>-عدم تعریف کالبد ورودی های محدوده</p> <p>ساخت و سازهای جدید</p>	<p>-وجود عناصر شاخص در جهت ارتقای خوانایی محله</p> <p>-وجود نشانه های محلی و فرامحلی</p> <p>-پوشش گیاهی متراکم</p> 	<p>منظر و زیست محیطی</p>
<p>امکان تقویت مسیر پیاده در بعضی از مسیرهای قدیمی</p>	<p>-فشرده گی بافت و نبود فضاهای شهری تعریف شده .</p> <p>-کمبود عرض معابر و خلوتی معابر در روز</p> <p>-تعریف نشدن زیر محلات مشخص و نبود ارتباط فضایی مناسب میان آنها</p> <p>-کاهش حس تعلق خاطر در مردم محل</p> <p>-عدم خوانایی و ارتباط فضاهای باز عمومی با یکدیگر</p> <p>-فقدان وجود نشانه های بصری و برانگیزاننده خاطره جمعی و تصاویر ذهنی</p> <p>-وجود فضاهای باز و زمین های بایر</p> <p>-عدم وجود فضای سبز در محله</p> <p>-نبود ارتباط فضایی بین گره های فعالیتی و ارتباطی محله</p>		<p>شکل گیری استخوان بندی محله بر مبنای مسیر های قدیمی</p>	<p>ریخت شناسی</p>

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ادامه جدول ۴- تحلیل و ارزیابی ساختار محدوده پژوهش براساس روش یکپارچه SWOT

۱۰- نتیجه گیری

احساس امنیت حالتی است که در آن ارضای احتیاجات و خواسته های فردی و اجتماعی افراد انجام و شخص در آن احساس ارزش، اطمینان خاطر و اعتماد به نفس نماید و امنیت محله معضل پیچیده ای است که به شکل قوی وضعیت کلی محلات را به واسطه ی کیفیت خدمات رسانی تحت تاثیر قرار می دهد و اقدامات مختلف بهسازی و نوسازی در شهرها و کشورهای مختلف، نشان داده است که روند بهسازی و نوسازی بدون مشارکت مردمی و دخیل کردن آنان، نمی تواند به نتیجه مطلوب بیانجامد. در این امر، مشارکت مردمی و نقش و جایگاه آنان در فرآیندهای مربوطه، می بایست مدنظر قرار گیرد. این ضرورت، لزوم شناسایی موانع و رفع خلأهای مشارکت و شناسایی راه حل های مناسب برای آن را ضروری می سازد. در این پژوهش، برای بررسی موضوع مشارکت مردم در بهسازی و نوسازی بافت محله آبکوه کلان شهر مشهد، و شناخت واقع بینانه از وضعیت موجود، از تکنیک SWOT و شناسایی نقاط قوت، ضعفها، فرصتها و تهدیدهای مشارکت مردمی، استفاده گردید. نتایج حاصل از پژوهش نشان می دهد گرچه محله آبکوه شهر مشهد، زمانی بر اساس وضعیت اقتصادی- اجتماعی و مطابق با مقتضیات زمان و ساکنان خود، شکل گرفته و توسعه پیدا کرده است، اما امروزه دچار فرسودگی و عدم احساس امنیت برای افراد خارج از بافت و مشکلاتی است که لزوم دخالت و مشارکت مردم را در بهسازی و نوسازی آن، ضروری می سازد.

منابع :

- ۱) احمدی، کلدی؛ محمد، علیرضا (۱۳۹۱). بررسی احساس امنیت اجتماعی زنان در شهر سمنجان و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن فصلنامه علمی - پژوهشی زن و جامعه، سال سوم، (شماره چهارم)، صص ۱-۱۹.
- ۲) بحرینی، سید حسن (۱۳۸۶). تحلیل فضای شهری. انتشارات دانشگاه تهران.
- ۳) بیات، بهرام، جعفر شرافتی پور و نرگس عبدی، (۱۳۸۷) پیشگیری از جرم با تکیه بر رویکرد اجتماع محور، طراحی و چاپ اداره تبلیغات، معاونت اجتماعی نیروی انتظامی - اداره کل مطالعات اجتماعی.
- ۴) پاکزاد، جهانشاه (۱۳۸۶). مقدمه ای بر طراحی شهری در ایران. وزارت مسکن و شهرسازی.
- ۵) جمالی، هاجر؛ شایگان، فریبا (۱۳۹۰). نقش تاکسی بی سیم بانوان بر احساس امنیت زنان تهرانی. فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی، سال ششم، (شماره ۱)، صص ۹۵-۱۱۴.
- ۶) صالحی، اسماعیل (۱۳۸۷)، ویژگیهای محیطی فضاهای شهری امن، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری، تهران.
- ۷) مدیری، آتوسا (۱۳۸۵). جرم، خشونت و احساس امنیت در فضاهای عمومی شهر. فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم، (شماره ۲۲)، صص ۱۱-۲۸.
- ۸) مهندسان مشاور معمار و شهرساز فرهاد. (۱۳۹۰). طرح اعتلای کیفیت حیات شهری آبکوه، مطالعات پایه، معاونت شهرسازی و معماری، شهرداری مشهد.
- ۹) مهندسان مشاور نقش آذین شهر، (۱۳۸۹). طرح راهبردی بازسازی محله آبکوه، مشهد، صص ۵۵.
- ۱۰) زارع شاه آبادی، اکبر؛ ترکان، رحمت اله (۱۳۹۰). بررسی عوامل مؤثر بر احساس امنیت اجتماعی در بین شهروندان شهر یزد. فصلنامه نظم و امنیت انتظامی، سال چهارم، شماره ۲، صص ۱۵۶-۱۳۳.
- ۱۱) سعیدی رضوانی، هادی (۱۳۸۵). تطور روستاهای دیروز در شهرهای امروز، گونه های نوپدید از اسکان غیررسمی مورد قلعه آبکوه مشهد، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۳، پیاپی ۸۲، صص ۶۴-۸۲.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

- ۱۲) Greene, M. (2003). Urban safety in residential areas: spatial variables in crime and feeling of (in) security. 4th international Space Syntax Conferences, London Greene, M., & Greene, R. (2003). Urban safety in residential areas Global spatial impact and local self-organising processes. 4th International Space Syntax Symposium, London
- ۱۳) Hiller, B., & Sahbaz. O. (2008). An evidence based approach to crime and urban design. Bartlett School of Graduate Studies, University College London Hopkins, J. (2002). Urban safety: public policies and urban planning approaches. 32 Annual Conference International Fellows in Urban Studies Program.